

---

Nagy Krisztina:

## „A szekta, az új vallási mozgalom és a vallásközi párbeszéd kérdései református perspektívából”

*Abstract: „The sect, the new religious movement and the issues of interreligious dialogue from a Reformed perspective” aims to provide a brief summary of the background of the appearance of the Hare Krishna movement in Hungary, as well as its initial evaluation, especially by some Reformed thinkers.*

*After the bloody period of the first half of the 20th century, the former leading role of Christianity in Europe was shaken, it reached a crisis in the field of satisfying the spiritual needs of the people, and was pushed back. Its place was taken by other religions, religious trends, and new religious movements, which typically do not reflect the currents of thought of the „old continent”. One of these is the Hindu religion, which in Hungary can be known and understood mainly through the teachings of the Hare Krishna movement. The movement appeared in the 1970s, but it was only after the regime change that it was allowed to act and preach its doctrines. With its foreignness and different way of thinking, it soon earned itself the adjectives „sect” and „destructive sect” containing negative judgments, as its opponents saw that the movement had a harmful effect on young Hungarians, broke up families and was dangerous to society. The movement was able to act effectively against these negative indicators, so they were able to continue their missionary activities undisturbed from the mid-1990s. Today, they have become part of everyday life, with their street performances, events and festivals, and their bases that are also tourist attractions. The movement is open to other religions as well, and shows dedication and social sensitivity to those living in socially disadvantaged situations.*

*The widespread social debate surrounding the appearance of the Hare Krishna movement in Hungary, and its contradictory results, points out that it is worthwhile to approach and communicate with the movement along the lines of interreligious dialogue, getting to know each other and accepting each other.*

*Keywords: postmodernism, sect and new religious movement, destructive sect, interreligious dialogue*

*Absztrakt: „A szekta, az új vallási mozgalom és a vallásközi párbeszéd kérdései református perspektívából” című publikáció rövid összefoglalót kíván adni a Hare Krisna-mozgalom magyarországi megjelenésének háttéréről, illetőleg kezdeti értékeléséről, különösen egyes református gondolkodók részéről.*

A XX. század első felének vérzivataros korszakát követően a keresztyénség korábbi vezető szerepe Európában megrendült, az emberek spirituális igényeinek kielégítése terén válságba jutott, visszaszorult. Helyét más vallások, illetőleg vallási irányzatok, új vallási mozgalmak vették át, amelyek jellemzően nem az „öreg kontinens” gondolkodási áramlatait tükrözik. Ezek közül egyik a hindu vallás, mely Magyarországon főként a Hare Krisna-mozgalom tanításaiiban ismerhető és érthető meg. A mozgalom az 1970-es években jelent meg, de nyilvánosan csak a rendszerváltást követően léphetett fel, és hirdethette tanait. Idegenségével, másként gondolkodásával hamar kivívta magának a „szekta” és a „destruktív szekta” negatív ítéletet tartalmazó jelzőket, mivel ellenzőik úgy látták, hogy a mozgalom a magyar fiatalokra káros hatást gyakorol, szétszakítja a családokat és veszélyes a társadalomra. E negatív jelzők ellen a mozgalom hatékonyan tudott fellépni, így a 1990-es évek közepétől háborítatlanul folytathatták misszióstevékenységüket. Ma már a mindennapok részeivé váltak, utcai fellépéseikkel, rendezvényeikkel és fesztiváljaikkal, turisztikai látványosságot is jelentő bázisaikkal. A mozgalom széleskörű nyitottsággal fordul más vallások felé is, illetőleg a szociális szempontból hátrányos helyzetben élők irányába is odaszánást és szociális érzékenységet mutat.

A Hare Krisna-mozgalom magyarországi megjelenése körüli széleskörű társadalmi vita, annak ellentmondásos eredménye rámutat arra, hogy érdemes a mozgalomhoz a vallásközi párbeszéd, egymás megismerésének és elfogadásának metodikája mentén viszonyulni és kommunikálni.

*Kulcsszavak: posztmodern, szekta és új vallási mozgalom, destruktív szekta, vallásközi párbeszéd*

## **Bevezetés**

Jelen tanulmány célja annak rövid bemutatása, hogy milyen utat járt be a református teológiai gondolkodás a 20. század kezdetétől egészen korunkig a keresztyénségtől eltérő vallási irányzatok megítélés-

sében, illetőleg milyen lehetőségek állnak előttünk a mai, plurális világban.

Hazai viszonylatban a kérdés tanulmányozására a Hare Krisna-mozgalom megjelenése és fogadtatása látszik alkalmasnak, hiszen ez a mozgalom egyike azoknak, amelyek vegyes megítélést kaptak a rendszerváltoztatás idején, és jelenleg virágzó, fejlődő vallásként vannak jelen a vallási palettán.

### **A posztmodern vallásosság, a posztmodern vallásos ember**

A II. világháborút követő gazdasági és társadalmi változások nyomán a hatvanas években merült fel a társadalomban annak igénye, hogy a világháborúk szennyében megbukott és beszennyeződött modern világtól elhatárolódjunk, helyette valami új, a modernen túlhaladó gondolkodás jöjjön létre. A „poszt” lett „korunk meghatározó előtagja”,<sup>1</sup> ami azt sejteti, hogy mindazon, amit modernként jelöltünk meg, már (legalább látszólag) túl vagyunk. A posztmodern kor jelszava, hogy bármi lehetséges, azaz együtt, egymás mellett léteznek és működnek a különböző nézetek, gondolati áramlatok, tudásformák és életmódok.<sup>2</sup> Mivel bármi lehetséges és minden elfogadható, a posztmodernben nem léteznek a korábbi korokban megszokott stabil értékek, és a világról szóló tudásunk, világképünk is bizonytalanná vált.

A modernitásban a vallásról úgy beszéltek, mint ami nem időszerrű, nincs lényegi hatása a világ dolgaira, és aminek nem maradt világtértelemező és értékmeghatározó szerepe. Ezzel ellentétben a környezetében tájékozódni akaró mai ember tapasztalata az, hogy a vallás nem tűnt el, csak annak intézményei, gyakorlatai változtak meg. Korunkban tagadhatatlanul ismét a vallási jellegű „értelemadás”<sup>3</sup> reneszánszát éljük, azonban ez az „értelem” már nem univerzális jellegű,<sup>4</sup>

<sup>1</sup> FODOR Zsófia: „Vallásosság a posztmodern korban”, *Vallástudományi Szemle*, 11. évf. 2. szám (2015.) 10. o.

<sup>2</sup> FODOR it. 9. o.

<sup>3</sup> BOGNÁR Bulcsú: „Társadalmi kirekesztettség és vallási értelemadás a modern társadalomban”, *Szociológiai Szemle*, 23. évf. 1. szám (2013.) 5. o.

<sup>4</sup> BOGNÁR it. 6. o.

a vallás által létrehozott definíciókat és kereteket az egyén saját felfogásának megfelelően<sup>5</sup> fogadja el, vagy utasítja el.

A korábbi vallási gondolkodás által meghatározott keretek a társadalom egésze számára nem jelentenek egyértelmű értéket,<sup>6</sup> bár teljes körű elutasításuk sem jellemző. A vallás továbbra is alkalmas maradt arra, hogy a társadalmi pluralitás közegében olyan értékeket jelenítsen meg, amelyek széles társadalmi rétegek számára jelentenek viszonyítási alapot, megadva számukra az „egyértelműséget és stabilitást”,<sup>7</sup> amire igényük van.

Korunkra megszűnt az egyénnel szembeni elvárás, hogy „vallásosnak illik lenni”,<sup>8</sup> és tény az is, hogy jelen korunkban már „a kereszténység és a keresztény kultúra monopolhelyzete nem állítható”,<sup>9</sup> ehelyett egyike a plurális világ „vallási fenoménjeinek”.<sup>10</sup> A vallások széles palettáján minden ember megtalálhatja a neki legjobban tetszőt, legjobban elfogadhatót. A posztmodern ember jellemzője, hogy a vallási pluralizmus világában a „vallási piacon addig válogat, amíg meg nem találja a hozzá leginkább illő vallási identitást”.<sup>11</sup>

A keresztény felekezetekbe tömörült hívek száma évtizedek óta csökken a hagyományosan kereszténynek tartott nyugati kultúrkörben,<sup>12</sup> „korrodálódtak”<sup>13</sup> az egyháziasság ismérvei: csökkent a templomok látogatottsága, nőtt az egyházból kilépők száma, csökkent az egyházi személyek, papok, lelkészek száma. Fejlődésnek indult azon-

<sup>5</sup> TOMKA Miklós: „A szekularizációs hipotézis”, *Szociológia* 1989/2. szám, 114. o.

<sup>6</sup> BOGNÁR it. 7. o.

<sup>7</sup> BOGNÁR it. 12. o.

<sup>8</sup> TOMKA it. 114. o.

<sup>9</sup> LIVIU, Jitianu: A kulturális anamnézis sodrása ellen, *Studia Theologia Transsylvanica* 2009/12. 22. o.

<sup>10</sup> LIVIU it. 22. o.

<sup>11</sup> FODOR it. 17. o.

<sup>12</sup> ANDORKA Rudolf: „Vallásosság és egyházak a 20. században – fő tendenciák és nyitott problémák”, *Info-Társadalomtudomány* 017. 1991. 42. o.

<sup>13</sup> ZULEHNER, Paul M.: „Igen a vallásra – nem az egyházra?” in: *Az egyház a 21. században*, szerk: Manfred Kock, ford: Szabó Csaba, (Budapest, Kálvin Kiadó, 2004.) 10. o.

ban a keresztyénség az ún. „harmadik világban”, Közép- és Dél-Amerikában, Ázsiában és Afrikában. A vallásosság jellege is megváltozott: megnövekedett az alkalmanként, nagy ünnepeken, vagy hagyományosan egyházi családi alkalmakon templomba járók száma.

Manapság az ember nehezen találja saját helyét a világban, megrendült a bizalma az őt körülvevő intézményekben, amelyek már nem képesek személyes célokat és célkitűzéseket láttatni.<sup>14</sup> A posztmodern kor vallását<sup>15</sup> és vallásosságát a szabad keresés és választás jellemzi, amikor az ember a vallások palettájáról saját kedve szerint választhatja bármelyik jelöltet, vagy alkothat önmagának saját vallást.<sup>16</sup> Ez a szabadság azonban nem minden ember számára könnyen élhető, mert a szabadsággal a mindennapi élettel együtt járó döntésekhez kapcsolódó felelősség is együtt jár.<sup>17</sup> A posztmodern korra jellemző tehát az olyan vallási csoportosulások megjelenése is, amelyek e döntések felelősségét igyekeznek levenni a hinni akaró ember válláról, és szigorú doktrínával, szigorú életvitellel és vallási gyakorlattal<sup>18</sup> hívogatják magukhoz a kereső embert. Ezek a vallások, irányzatok biztosítják őket, hogy nem kell dönteni és felelősséget vállalni, elegendő követni a guru utasításait.

Míg az Egyesült Államokban az negyvenes és ötvenes években a vallási élet, főként a keresztyénség reneszánszát<sup>19</sup> tapasztalták, addig a hatvanas évek derekára a keresztyénség válsága<sup>20</sup> egyértelműen megmutatkozott. Az újonnan megjelenő új vallási mozgalmak főként

<sup>14</sup> SZILCZL Dóra „Új vallási fundamentalizmus” in: *Szekták – új vallási jelenségek* szerk: Lugosi Ágnes, Lugosi Győző (Budapest, Pannonica Kiadó, 1998.) 33. o.

<sup>15</sup> FODOR it. 12.o.

<sup>16</sup> FODOR it. 17. o.

<sup>17</sup> SÜLE Ferenc: „A szektaképződés néhány mélylélektani vonatkozása”, megjelent: *Szekták – új vallási jelenségek* szerk: Lugosi Ágnes, Lugosi Győző (Budapest, Pannonica Kiadó, 1998.) 97-98. o.

<sup>18</sup> HÁMORI Balázs: „Az elvakultság ökonómiája”, *Közgazdasági Szemle*, 42. évf. 9. szám (1995.) 860. o.

<sup>19</sup> SOMOGYI János – BLASSZAUER Béla: „A szekták új hulláma az Egyesült Államokban I. rész”, *Világosság*, 20. évf. 5. szám (1979.) 311. o.

<sup>20</sup> SOMOGYI-BLASSZAUER it. 315. o.

a hagyományos egyházakban általuk tapasztalt képmutató magatartást,<sup>21</sup> a gyakorlat és a prédikáció közötti szakadékot emelik ki, mint olyan tényezőket, melyekkel szembe helyezkednek, melyeket elutasítanak.

Az új vallási mozgalmak által kiemelt témák és jelképek mindig az adott korból veszik szellemi-lelki forrásait, így a hatvanas-hetvenes évek fő témakörei voltak többek között a vietnami háború, a szexuális forradalom vagy a feminizmus. E korszak jellemzői közé tartozott emellett a könnyen beszerezhető, olcsó drogok fogyasztása, de erre az időszakra esett a nők családban betöltött szerepének nagymértékű változása, a válások egyre gyakoribbá válása, és a hagyományos családmodell megkérdőjelezése is. A hippy-mozgalom jelszava volt a szeretet és az erőszakmentesség, mely jelszavakkal akarták a körülöttük lévő világot megváltoztatni. Ez a változtatás nem járt sikerrel, de maga után hagyott egy erős vonzódást a transzcendencia, a meditáció, a vallásos élmény után.<sup>22</sup>

### A szekta, a kultusz és az új vallási mozgalom

A témánk szempontjából igen fontos, hogy a fogalmakat tisztázzuk és rámutassunk arra, milyen eltérő tartalommal használják a teológusok, vallásfilozófusok, vallásszociológusok és vallásfenomenológusok a szekta,<sup>23</sup> a kultusz<sup>24</sup> és új vallási mozgalom<sup>25</sup> fogalmait. Ezeket óvatosan, körültekintően és helyénvalóan felhasználva a Hare Krisna-mozgalom is elhelyezhető a vallások palettáján. Az említett fogalmak közül a szekta és kultusz meghatározások általában negatív értékítéletet tartalmaznak, így amikor a Hare Krisna-mozgalomról,

<sup>21</sup> Uo.

<sup>22</sup> „Új vallási szubkultúrák az Egyesült Államokban”, kivonatos fordítás, *Mérleg*, 8. évf. 1. szám (1972) 73. o.

<sup>23</sup> SZENTPÉTERY Péter: „Hol a határ? Egyház, szekta, kultusz, álvallás, valláspótlék”, *Credo Evangélikus Műhely*, 2. évf. 1-2. szám (1996.) 85. o.

<sup>24</sup> ROBBINS, Thomas: „Az új vallási mozgalmak és a társadalom: elméletek és magyarázatok”, *Replika*, 21-22. szám, 1996.05.01.174. o.

<sup>25</sup> SZÁSZ Dániel-SZILCZL Dóra: „Az új vallási mozgalmakról”, *Valóság*, 39. évf. 5. szám (1996.) 84. o.

mint szektáról, kultusról hallunk, elmarasztaló gondolatokra számíthatunk.

A szekta szó eredete vitatott.<sup>26</sup> Az egyik ismert nézet szerint a szó eredete a latin „secare”<sup>27</sup> (vágni) szóra vezethető vissza, a másik szerint pedig a „sequor” (követni, kísérni) szót találja meg a szekta kifejezés mögött. Az első esetben a szekta tanítása egy komplex vallási rendszerből, annak valamely elemét felhasználva „kivág” egy vagy több tanítást, majd ezeket leválasztva az eredeti vallásról, külön úton kezd járni.

A követés motívuma pedig azt jelenti, hogy egy bizonyos személyt, karizmatikus vezetőt, vagy tant, irányzatot követni, tanítványává lenni, mellette elkötelezni magunkat. Manapság a szekta szó eredetét inkább ez utóbbira vezetik vissza,<sup>28</sup> bár nem tagadható, hogy mindkét motívum – a kivágás és a követés – is megtalálható egy-egy szekta tanításában. A kultusz kifejezés az angolszász tudományos gondolkodásban jelent meg, és olyan vallási rendszereket takar, amelyek a többségi, tradicionálisan jelentkező vallásoktól, egyházaktól eltérően láttatják magukat. Ebben a fogalomban tehát tetten érhetőek a teljesen új, máshová nem tartozó vallásos nézetek megfogalmazása, illetve korábban nem ismert vallásos gyakorlatok jelenléte. E kifejezésben nem hangsúlyos a másik vallásról történő leválás vagy tanrendszerének megújítása.

A Hare Krisna-mozgalom egyike azon, a 20. század hatvanas éveiben megjelent vallási csoportosulásoknak, amelyek lényegüket tekintve leírhatók a szekták és kultuszok meghatározó ismérveivel. E két fogalomba történő besorolás során figyelemmel kell lennünk arra a tényre, hogy magukat a definíciókat a Hare Krisna-mozgalmat (és más újonnan megjelent vallási irányzatot) tanulmányozó kutatók hozták létre és írták le, illetőleg arra is, hogy e két fogalmat jellemzően pejoratív hangvételben, negatív ítélettel karöltve alkalmazzák.

<sup>26</sup> SZIGETI Jenő: „A közös keresztyén tradíció szektás elszíneződései”, *Theologiai Szemle* 21. új évf. 5-6. szám (1978.) 147. o.

<sup>27</sup> SZENTPÉTERY it. 85. o.

<sup>28</sup> Uo.

Az új vallási mozgalom meghatározás semleges színezetű, nem tartalmaz elítélő gondolatokat, ezért ezt a fogalmat használtam a Hare Krisna-mozgalom meghatározásakor. A mozgalom önmagát a hinduizmus, ezen belül a vaisnava hinduizmus kifinomult, tisztított formájaként nagyon régi, ősi eredetre vezeti vissza,<sup>29</sup> annak megreformált, megújított változatának tekinti.<sup>30</sup>

### **A destruktív szekták és az „anti-kultusz” mozgalmak**

Az újonnan teret hódító vallási mozgalmakkal összefüggésben ismerkedtünk meg az ún. „destruktív szekta” fogalmával, amely lényegében arra utal, hogy a megjelölt vallási irányzat romboló módon hat a társadalomra, szétszakítja a családokat, illetőleg tagjait kiemeli a világból, elválasztja attól.

E csoportosulások egyik jellemzője,<sup>31</sup> hogy célcsoportjuk a fiatalok – serdülők és fiatal felnőttek – rétegéből kerül ki, akikben a természetesen jelen lévő kötődési igényeket használják ki, azt a szekta és annak vezetője irányába vezetik át. Erősen korlátozzák a személyes szabadságot, megkurtítják a szabadidőt, és rendszeresen, kemény munkára kényszerítik a tagokat. Az eredeti közeggel, családdal a kapcsolattartást megnehezítik vagy megtiltják, a társadalmat bűnösnek, ellenségesnek állítják be.

Feuer Mária tanulmánya szerint e csoportok elvárják a teljes körű és feltétlen engedelmességet, tiltják az önálló gondolatokat, kezdeményezéseket, a hirdetett szabályokat szigorúan betartatják. A csatlakozott tagok legtöbbször anyagi függésbe kerülnek, a jövedelmük és vagyonuk sok esetben a szektához vagy annak vezetőjéhez vándorol. A kilépés a csoportból lehetetlen, illetve nagyon nehéz. Az ilyen

<sup>29</sup> SOMOGYI-BLASSZAUER it. 314. o.

<sup>30</sup> Hasonlóan a koreai protestáns keresztyénség pünkösdi ágához, amely – bár sok buddhista, samanisztikus elemet is mutathat, mutat a vallástudós számára – az önképét a protestáns keresztyén tradícióba helyezi el.

<sup>31</sup> FEUER Mária: „Újabb adalékok a szekták pszichodinamikájához”, *Szociális Munka*, 16. évf. 2. szám, (2004.) 7-8. o.

szekták minden esetben a „vezető egyeduralmán és a tagok heteronóm függőségben tartásán”<sup>32</sup> alapszanak.

Az ilyen szekták a csatlakozó egyén személyiségét, testi-lelki egészségét súlyosan rombolják, néhány esetben az életét is veszélybe sodorják. Az elmúlt évtizedekben több olyan eset is napvilágot látott, amikor kisebb-nagyobb létszámban, akár nagy tömegben követtek el a tagok gyilkosságokat és öngyilkosságot egy-egy szekta berkein belül, változatos okokra hivatkozva, változatos célokat maguk előtt látva.

A szekták és kultuszok térhódítására válaszként a 20. század hatvanas éveinek közepétől az Egyesült Államokban bontakoztak ki az ún. „anti-kultusz” mozgalmak, melyek „civil szerveződésként” a szektához, kultuszhoz csatlakozott személyek visszatérítését határozták meg céljukként. A kezdeményezés főként azon szülők irányából indult ki, akik egy-egy új vallási mozgalom színre lépésekor elvesztették gyermekeikkel a kapcsolatot, a korábbi, konszolidált (vagy annak látszó) családi kapcsolataik felbomlottak, a gyermekek jelene és jövője kérdésessé vált.

Az „anti-kultusz” csoportok felvették a kapcsolatot a hatóságokkal, követelve fellépésüket a jog talaján, akár büntetőeljárásokat, -pereket kezdeményezve. A bírósági perekben ütközött a szülők érdeke és a vallásszabadság tiszteletben tartásának – egyébként a társadalomban alapjogként látható – igénye. Igyekeztek elérni a kormányzat szektákkal szembeni határozottabb fellépését, akár törvények megalkotásával,<sup>33</sup> de legalábbis a meglévők szigorú betartatásával. Összehangolt tiltakozási mozgalmakat indítottak, ismereteket és információkat szereztek be a vallási szervezetről, ahová gyermekük csatlakozott, és ezen információkat igyekeztek megosztani egymással és a közvéleménnyel.<sup>34</sup> Kidolgozták a „visszaprogramozás”<sup>35</sup> rendszerét, melyet nem ritkán erőszakosan hajtottak végre az érintett fiatalokon.

<sup>32</sup> FEUER it. 7. o.

<sup>33</sup> SZÁSZ-SZILCL it. 89. o.

<sup>34</sup> Uo.

<sup>35</sup> Uo.

A Szász-Szilczl tanulmány az „anti-kultusz” mozgalmak legnagyobb hibájaként írja körül, hogy tagjaik nem gyermekük megkérdőjelezett viselkedését, annak lelki-társadalmi okait kutatták, és nem ezek kiküszöbölésére próbáltak lépéseket tenni. Csak korlátozottan térképezték fel azokat a családi-közösségi problémákat, amely a gyerekek, fiatalok szektához csatlakozásánál nagy hangsúlyt kaptak, ehelyett kizárólag egy-egy a vallási szervezet ellen hangsúlyozták nézeteiket.<sup>36</sup> Nem vették észre, hogy a probléma gyökere helyett kizárólag az ágakat és a gyümölcsöket akarták lenyesni, és kiirtani. Egyformának ítélték meg az összes, általuk szektának tekintett új vallási mozgalmat, és normatív módon, a tényleges veszély feltérképezése nélkül léptek fel ellenük. Ma már ezen mozgalmak elvesztették korábbi erejüket, jelen korunkban az új vallási mozgalmakkal kapcsolatos információszerzés- és átadás, valamint a valóban, bizonyítottan romboló csoportosulások elleni fellépés hangsúlyos.

### **A szektakérdés Magyarországon a 20. században**

A 20. század első fele a református gondolkodás és teológia „szellemiekben és szellemekben különösen gazdag korszaka”<sup>37</sup> volt, melynek során tudományos igénnyel igyekeztek átgondolni és feltárni mindazon kérdéseket, amelyek foglalkoztatták koruk keresztyén, református híveit. E témák között került szóba a szekták kérdése is, bár ekkortájt a szektákat a keresztyénség keretein belül értelmezték, más vallásokat, vallási irányzatokat nem vizsgáltak. A „szovjet éra” nyugati demokráciákkal szembeni kritikájának egyik elemévé vált a hatvanas évek derekától az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában megjelenő új vallási mozgalmak, szekták térhódítása. A „nép nevelésének” eszközei voltak azok a cikkek és tanulmányok, amelyek ezeket a vallási irányzatokat károsnak, bűnösnek, és a nép megrontójának tekintették, ezeket ellenségként mutatták be.

<sup>36</sup> SZÁSZ-SZILCL it. 90. o.

<sup>37</sup> Ld. NÉMETH Pál előszavát a *Magyar református önismereti olvasókönyvhöz* (Magyar református önismereti olvasókönyv – Válogatás a XX. század első felének református teológiai irodalmából, szerk: Németh Pál (Budapest, Kálvin Kiadó 1997.) 6. o.

E tendenciára példa a *Világesemények Dióhéjban* című lapban, 1979. elején megjelent rövid cikk,<sup>38</sup> amely az új vallási mozgalmakat egyöntetűen szektának bélyegezi, azokat „fanatikusnak”<sup>39</sup> ítéli, és úgy állítja be őket, mint amelyek működése „eleve óriási lehetőségeket tár(nak) fel a szemfüles üzletember, csalók és szélhámosok előtt”.<sup>40</sup> A cikk a Hare Krisna-mozgalomról is szót ejt, bár azt igen gúnyos hangvétellel teszi: „Ártatlan a Hare Krisna szekta is, amelynek hívei leborotvált fejjel, sáfrányszínű buddhista szerzetesi köntöst öltve kántálják a mantrákat, vagyis az imákat és nyilvános programjaik bemutatása után szorgalmasan tányéroznak.”<sup>41</sup>

Az 1978-ban Jonestown-ban történt tragikus események által felvetett kérdésekre válaszadás és magyarázat igényével jelent meg a *Világosság* című folyóiratban 1979-ben több cikk az amerikai szektakerdésről. A cikkek írói (Somogyi János és Blasszauer Béla) igyekeznek bemutatni a Népek Temploma szektát, annak vezetőjét, és a tragédiához vezető utat. Megpróbálnak magyarázatot találni a bekövetkezett eseményekre, magyarázatukhoz felhasználják a témában keletkezett amerikai tanulmányokat és cikkeket is. Érdekes látni emellett, hogy Somogyi János neve által fémjelzett tanulmány<sup>42</sup> a korszakra jellemző módon a „burzsoá”<sup>43</sup> gondolkodásmód és a „freudista pszichológia”<sup>44</sup> elterjedésében látják a szekták társadalmi eredőjét, mivel ezek azok a tényezők, amelyek az amerikai középosztály válságát okozták.

Szigeti Jenő *Öngyilkosság – Krisztus nevében?* című cikkében<sup>45</sup> leszögezi, hogy „a szekták egyetemes történetében újat jelentenek a leg-

<sup>38</sup> Gyilkos szekták, *Világesemények Dióhéjban*, 23. évf., 1. szám (1979.) 4-7. o.

<sup>39</sup> Gyilkos szekták it. 5. o.

<sup>40</sup> Uo.

<sup>41</sup> Gyilkos szekták it. 7. o.

<sup>42</sup> SOMOGYI János: „A szekták új hulláma az Egyesült Államokban II. rész”, *Világosság* 20. évf. 7. szám (1979.) 398-405. o.

<sup>43</sup> SOMOGYI A szekták...II. 398. o.

<sup>44</sup> SOMOGYI A szekták ... II. 399. o.

<sup>45</sup> SZIGETI Jenő: „Öngyilkosság – Krisztus nevében?” *Theologiai Szemle*, 22. új évf. 1-6. szám (1979.) 47-49. o.

utóbbi években kialakult, kétes sikerű szekták”.<sup>46</sup> Felhívja a figyelmet továbbá, hogy a társadalomban megjelenő szekták az „egyetemes egyház hiánybetegsége”,<sup>47</sup> melyek némely esetben Krisztus nevével visszaélve működnek.

A rendszerváltozást követően a korábban „bujkáló”, félig-meddig illegálitásban tevékenykedő vallási irányzatok, szekták nyíltan kezdtek működni, tanaikat hirdetni, téríteni. Ebben az időszakban tevékenységük nyomán számos embertársunk elpártolt (vagy elpártolni látszott) keresztyén eredetétől. Erre a jelenségre válaszul jelent meg a Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztályának gondozásában 1994-ben Bütösi János *Tévtanítások pergőtüzében* című könyve. A könyv alcíme szerint „néhány mai szekta és szektás mozgalom” bemutatására és értékelésére vállalkozik.

Bütösi a szekta fogalmának meghatározásakor a Szentírás szavait idézi: „Amelyik lélek pedig nem vallja Jézust, az nem Istentől van. Ez az antikrisztus lelke, amelyről hallottátok, hogy eljön, most pedig már a világban van.” (1Jn 4,3) Ennek alapján a szerző számára egyértelmű a határ a jó és rossz között: minden mozgalom szektának minősül, amelyik számára Jézus Krisztus megváltása mellé még valami másra, jellemzően egy másik személy, ember példájára van szüksége. Minden mozgalom szekta, amelynek „a keresztség és a feltámadás által mennybe vezető út mellett még valami más, hasonló rangra felemelt Istenhez vezető utat is el kell ismerni”.<sup>48</sup> Ugyanakkor minden vallási rendszer, amelyet szektának lehet minősíteni, Isten ellen való, „antikrisztusi”, így nyilvánvalóan csak ártalmas lehet. Bütösi érvelésében jól látható, hogy teológiai értéktételt tartalmazó szekta-definíciót követ, református irányultsággal.

Az Ökumenikus Tanulmányi Központ 1991. és 1995. között négy füzetben adott ki „tanulmányi füzeteket” a rendszerváltozást követő egyházi-vallási helyzettel, az új vallási mozgalmakkal, szektákkal,

<sup>46</sup> SZIGETI Öngyilkosság... it. 49. o.

<sup>47</sup> Uo.

<sup>48</sup> BÜTÖSI János: *Tévtanítások pergőtüzében*, (Budapest, Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, 1994.) 10. o.

kultuszokkal összefüggésben.<sup>49</sup> Az ÖTK célja volt, hogy a rendszer-változás után Magyarországon megjelent, sok esetben „agresszívan misszionáló”<sup>50</sup> új vallásokról és vallási irányzatokról tájékoztatást nyújtson elsősorban keresztyén hívek számára. A „tanulmányi füzetek”-ben is teológiai szempontból vizsgálják az újonnan megjelent vallási irányzatokat, de ezekben már az ökumenikus konszenzus is tetten érhető.

Katolikus oldalról alapvető műnek tekinthető Guiseppe de Rosa S. J. *Vallások, szekták és a keresztyénység* című könyve, amely 1991-ben jelent meg, és számos, a korszakban készült tanulmánynak (nem csak katolikus oldalról) alapvető irodalma lett.<sup>51</sup> De Rosa a Hare Krisna-mozgalmat az új keleti vallások közé sorolja, és kiemeli, hogy a mozgalomban „többé-kevésbé mágikus vagy babonás ősi szertartásokat ismételgetnek, ennek során a ’lelki mester’ imádása összefolyik az istenség (murti), a szent tűz, a szent fa (tulaszi) és a szent láng imádásával.”<sup>52</sup>

### A Hare Krisna-mozgalom hazai fogadtatása

Hazánkba a Hare Krisna-mozgalom 1976-ban<sup>53</sup> érkezett meg, amikor egy jógaoktató hívta meg bhaktákat előadások megtartására. Nem sokkal később, 1977-ben már egy bérelt lakásban nyugati hívők kezdték tanítani az érdeklődőket, 1980-ra pedig 25-30 magyar hívőt avattak fel. A Prabhupáda halála után tapasztalt ellentétek megosztották a magyarországi híveket is: egy részük a formálódó közösség-

<sup>49</sup> A négy füzetet egybeszerkesztve az ÖTK 1996-ban ismételtlen kiadta. Publikációmban az ÖKUMENIKUS Tanulmányi Központ *Minden vallás egyház? – Tájékozódás a mai vallási pluralizmusban*, (Ökumenikus Tanulmányi Központ kiadványa, Budapest, 1996.) című kiadványt használom fel.

<sup>50</sup> ÖKUMENIKUS im. Előszó

<sup>51</sup> De ROSA, Guiseppe: *Vallások, szekták és a keresztyénység*, (Budapest, Szent István Társulat, 1991.) 11. o.

<sup>52</sup> De ROSA im. 200. o.

<sup>53</sup> FARKAS Judit: *Ardszuna dilemmája* (Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézetee-PTE Néprajz-Kulturális Antropológiai Tanszék- L'Harmattan, 2009) 30. o.

ből kilépve megalapította a Vaisnava Hindu Egyesületet,<sup>54</sup> a másik része hozta létre a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségét.

A nyolcvanas évek második felében több vallási irányzat működött illegálisan Magyarországon, többek között a Hare Krisna-mozgalom is ezek közé tartozott. Az Állami Egyházügyi Hivatal 1986-ban készült jelentésében<sup>55</sup> a mozgalmat az engedély nélkül működő szakadár csoportok közé sorolta, bár működésükkel kapcsolatosan „minimális ismeretei voltak”.<sup>56</sup> A Belügyminisztérium III/III-as csoportfőnökség 1987-ben a „a Hare Krisna szekta tevékenységének visszaszorítását, kapcsolataik leválasztását”<sup>57</sup> tűzte ki feladatul.

Nyomozásukban a mozgalom és vezetőinek személyét, tevékenységüket vizsgálták és tartották szemmel, felhasználva a „rendszer” számos eszközét a lejáratásukra.<sup>58</sup> 1989-ben beismerték törekvéseik lehetetlen voltát: „A szekta eddigi eredményes intézkedéseink ellenére, módszereiben változtatva tovább folytatja illegális szervező tevékenységét.”<sup>59</sup> Az Állami Egyházügyi Hivatal 1989. június 23-i hatálylallyal, a 3/1989. (VI. 30.) ÁEH határozatával<sup>60</sup> a Hare Krisna-mozgalmat „törvényesen elismert vallásfelekezetté”<sup>61</sup> nyilvánította. A rendszerváltozást követően a mozgalom nyíltan, korlátozás nélkül működött, azonban tevékenysége a következő években visszaütt a szervezetre. A megszokottól eltérő életvitelük, szokásaik, öltözködésük, szokásaik és látványos nyilvános megjelenéseik ellenérzéseket és visszatetszést váltott ki számos emberben, különösen a keresztyén egyházi oldalról.

Az ellenük indult első nagyobb támadást Németh Géza református lelkész indította, mivel úgy látta, hogy a mozgalom a magyar fiatalokra „destruktív” hatást gyakorol, szétszakítja a családokat, és veszélyes a társadalomra. Németh Géza az ekkoriban alapított Segítő

<sup>54</sup> FARKAS im. 31. o.

<sup>55</sup> KÖBEL Szilvia: Egyházak, vallásfelekezetek törvényes elismerése 1988/89-ben Magyarországon, 2011. november 21. konferencia előadás

<sup>56</sup> Uo.

<sup>57</sup> Uo.

<sup>58</sup> Uo.

<sup>59</sup> Uo.

<sup>60</sup> Uo.

<sup>61</sup> Uo.

Barát Munkaközösség feladatának tekintette a szektáknak, destruktív szektáknak nevezett mozgalmak leleplezését,<sup>62</sup> a bűnüldöző szervek mozgósítását, és az áldozatok visszatérítését és „visszaprogramozását”. A csoport 1992 novemberében megjelent szándéknyilatkozata a Hare Krisna-mozgalmat (egyéb csoportosulásokkal együtt) „nemzetbiztonságilag veszélyes”<sup>63</sup> behatolóknak nevezte. A mozgalmat ért támadások eredőjében egyrészt „a tolerancia hiánya, másság nehezen tűrése, a gyakran valótlan állításokkal teletűzdelt vádak”,<sup>64</sup> másrészt a „közösség túlméretezett kampánya”<sup>65</sup> látható.

A társadalomban fennálló aggodalmakat mutatja az a parlamenti vita, amely az 1993-as költségvetési keret felosztásáról zajlott. A vita a szabad vallásgyakorlás, az állam és egyház különválasztása, valamint a parlament önrendelkezése gyújtópontjában állt. Egyrésztől minden egyház, amely a megfelel a törvényi követelményeknek, jogosult lehet a támogatásra, másrésztől pedig az Országgyűlésnek jogában áll eldönteni melyik szervezetnek ad támogatást, és melyiknek nem. A döntés végeredményeképpen az országgyűlési határozat a Hare Krisna mozgalmat a „destruktív szekták” körébe sorolta, és megfosztotta az állami támogatás lehetőségétől.

A krisnások nem hagyták magukat, így petíciókkal, konferenciákkal, perrel próbálták a harcot felvenni. Sikeresen: 1994-ben az Országgyűlés újra megszavazta számukra az állami támogatást, és a Németh Géza ellen indított polgári pert is megnyerték. Ezen időszakot követően háborítatlanul folytathatták missziós tevékenységüket Magyarországon. Mezei Andrea idézett tanulmánya a mozgalmat már nem a szekták, hanem az „ezoterikus vallási mozgalmak”<sup>66</sup> kategóriájába sorolja, melyek fő vonzerejét (Mezei szerint) „az általuk közvetített egzotikus (keleti jellegű) kultúrákban”<sup>67</sup> találhatjuk meg.

<sup>62</sup> FARKAS im. 32. o.

<sup>63</sup> FARKAS im. 32. o.

<sup>64</sup> FARKAS im. 32. o.

<sup>65</sup> FARKAS im. 32. o.

<sup>66</sup> MEZEI Andrea: „Szekta és egyház a rendszerváltás után”, *Társadalmi Szemle* 49. évf. 3. szám (1994.) 48. o.

<sup>67</sup> Uo.

A magyarországi krisnások hazánkban is hasonló módszereket alkalmaztak az ellenséges, tiltakozó hangok elhallgattatására, mint nyugati társaik. Felkérték Kamarás István vallásszociológust egy nagymérvű kutatás elvégzésére a Hare Krisna-mozgalom köreiben, melynek eredményeit Kamarás 1998-ban adta ki.<sup>68</sup> Emellett igyekeztek önmagukat az indiai kultúra hiteles bemutatójaként megmutatni, az „indiai kultúra szaktekintélyeként”<sup>69</sup> fellépni. A somogyvámosi Krisna-völgy létrehozása nagy jelentőségű az elfogadás és befogadás folyamatában, ahol számos rendezvényt, fesztivált rendeznek a kíváncsi tömegek jelenlétében.

A Hare Krisna-mozgalom (és más új vallási mozgalmak) megjelenésével összefüggő viták időszakát követően a magyar társadalom elfogadta a Hare Krisna-mozgalmat anélkül, hogy bármilyen szempontból kritikával illették volna. Elősegítette mindezt a mozgalom által képviselt nyitottság, amellyel más vallások felé fordultak, illetőleg az a társadalmi szerepvállalás, amelyet felmutattak a szociális szempontból hátrányban élő rétegekkel szemben. Kamarás István kutatása, és annak anyagát tartalmazó monográfiája nyomán sem a civilek, sem a vallásokkal foglalkozó tudományterületek képviselői a Hare Krisna-mozgalmat nem tekinthették többé szektának, különösen nem destruktív szektának, így – a teológiai körökön kívül – teljes elfogadottságot nyert.

Keresztyén körökben azonban megítélésük továbbra is kétségekkel teli maradt, bár a korábbihoz hasonló elutasításra és támadásokra már nem került sor. Megmaradt a keresztyén teológusok és hívő tudósok szorongása a szekták – ezeken belül a kategorikusan szektának tartott Hare Krisna-mozgalom – megjelenésével és működésével szemben, ezért számos folyóiratban, szakmai fórumon megjelentek tanulmányok és cikkek a témában. Ezek az anyagok már óvatosabban fogalmaznak, de az olvasó kiolvashatja belőlük az új vallási mozgalmakkal kapcsolatos aggályokat.

<sup>68</sup> KAMARÁSIstván: *Krisnások Magyarországon*, (Budapest, Iskolakultúra, 1998.)

<sup>69</sup> FARKAS im. 32. o.

### A vallásközi párbeszéd, mint a megbékélés útja

A keresztyénségtől nem idegen a más vallásokra történő reflexió, hiszen egész történetét végig kísérte, kíséri a más vallásokkal való találkozás, esetenként ütközés. A felvilágosodás koráig a más vallásokkal szemben a merev szembenállás volt jellemző: „a keresztyénséget egyedülállónak, kizárólagosnak, felsőbbrendűnek, véglegesnek, normatívnak, abszolútnak tekintették”.<sup>70</sup> A felvilágosodás szellemében ez a szembenállás fellazulni látszik: a más vallások elismerése mellett a keresztyénségre úgy néztek, mint amelyben a vallások lényege „természetesen a legmagasabb beteljesedéséhez jut”.<sup>71</sup> A vallás ezen időszakban válik az ember, mint humánus természetes szükségletévé és tényezőjévé, amely az ember érzésvilágában vagy erkölcsiségében bújik meg. A 19-20. század fordulójára az istenhit transzcendens aspektusa megkérdőjeleződött, és a vallást az ember illuzórikus képzeleti termékének látták.<sup>72</sup>

Karl Barth *Römerbrief-e* és *Dogmatiká*-ja lényegében már e válás- és hitértelmezés „ellen irányuló tömény támadásként fogalmazódott meg”,<sup>73</sup> hiszen már nem Istent és Isten kijelentését helyezték középpontba, hanem az embert. Barth teológiájában a „transzcendens és immanens teljesen elválasztódik egymástól”.<sup>74</sup> Barth Isten és ember „totális különbözőség”<sup>75</sup>-ét hangsúlyozza, szemben a liberális teológia immanenciát valló nézeteivel. Fő műveiben „az Isten-ember kapcsolat kérdéskörében tárgyalja a vallás problematikáját ... s csak közvetetten szól arról, hogy milyen kapcsolata van a keresztyénség-

<sup>70</sup> BOSCH, David J.: *Paradigmaváltások a misszió teológiájában*, (Budapest, Harmat – PMTI, 2005.) 433. o.

<sup>71</sup> BEYERHAUS, Peter: „A vallások teológiájának kérdése a protestantizmusban”, a Bensheimi Konfessionskundliches Institut 1968. évi tudomány értekezletén elhangzott előadás anyaga Pákozdy László fordításában a *Theologiai Szemle*ben jelent meg 1968. évi 7-8. számában, 215. o.

<sup>72</sup> Uo.

<sup>73</sup> Uo.

<sup>74</sup> KOVÁCS Ábrahám: „Karl Barth és a vallási pluralizmus”, *Theologiai Szemle* 55. új évf. 4. szám, (2012.) 204. o.

<sup>75</sup> Uo.

nek más vallásokkal”.<sup>76</sup> A vallás az ember legnagyobb ellensége, hiszen bár eljuttathatja az embert az Isten felé vezető úton valamely végpontig, azonban soha nem képes a szakadékot áthidalni Isten és ember között. Az igaz vallást azonban Isten „teremti, kiválasztja, megigazulttá teszi és megszenteli”.<sup>77</sup>

A 19-20. század fordulóján gyökerezett meg az a gondolat a teológiában, hogy a keresztyénség nemcsak fölötté áll a más vallásoknak, hanem „mind közül a legkülönb, és valamennyit túl fogja élni”.<sup>78</sup> A világon minden ember hite egy egységes vallás felé mozog, amely természetyszerűen a keresztyénség lesz. Az üdvösség kizárólag Krisztuson át lehetséges, de a kegyelem elemei más vallásokban is megjelennek. Karl Rahner katolikus teológus nevéhez fűződik az „anonim keresztyénség” fogalma, aki szerint más vallások is helyet kapnak Isten üdvtervében, amennyiben minden vallás Krisztus üdvselekménye felé irányítja az embert. A II. vatikáni zsinat „a többi vallást a *homo naturaliter religiosus* különböző kifejezési formáinak tekintette, amelyek méltánylandók ugyan, ám egyedül a Biblia ó- és újszövetségi írásai tanúsítják Isten üdvtörténeti kinyilatkoztatását, melynek teljessége Krisztus”.<sup>79</sup>

Ezzel párhuzamosan alakult ki az a gondolat, amely szerint a különböző vallások célja és eredője ugyanaz: amiről beszélnek lényegében ugyanaz, csak más szavakkal írják le azt.<sup>80</sup> A különböző vallások ugyanazon kérdésre adott különböző válaszokat jelentenek, amelyek egyenrangúak, a keresztyénségnek nincs semmilyen alapja arra, hogy önmagát magasabb rendűnek, feljebbvalónak tekintse.

A 20. század második felétől a teológusok, vallástudósok tudatosan keresték, keresik azokat a kapcsolódási pontokat, ahol a vallások

<sup>76</sup> KOVÁCS Ábrahám: „Eröss Lajos, Karl Barth és az összehasonlító vallásteológia. A buddhizmus és a keresztyénség viszonya”, *Református Szemle*, 121. kötet 2021. 67. o.

<sup>77</sup> BOSCH im. 437. o.

<sup>78</sup> BOSCH im. 438. o.

<sup>79</sup> PATSCH Ferenc: „Fordulat a vallásokhoz fűződő viszonyban”, *Vigília* 88. évf. 9. szám (2015.) 669. o.

<sup>80</sup> BOSCH im. 439. o.

találkozhatnak egymással. E találkozások színtere a párbeszéd, a dialógus a vallások között. A vallásközi párbeszéd lényegét Nagypál Szabolcs így fogalmazta meg: „A vallásközi párbeszédben elkötelezett emberek küldetése és hivatása az, hogy szilárd és tartós hidakat építve a különböző vallási és lelkeségi közösségek között segítsenek az összefogás és az összhang (nem pedig valamiféle egység) megteremtésében, egyszersmind a felelősségteljes fönntartásában és az ápolásában is.”<sup>81</sup>

E nagyívű feladatban szükség van „egymás minél mélyebb megértésére”,<sup>82</sup> a múlt és a történelem a téren elkövetett bűneinek beismerésére, a hívek békességre, megértésre nevelésére, és a lelkipásztorok ezirányú képzésére.<sup>83</sup> Feladatunk e folyamatban nem a saját hitünk és vallásunk mindenáron való védelme, hanem a „másik vallás megértésére való törekvés”.<sup>84</sup> A dialógus tehát „valódi nyitottságot jelent a másik véleménye iránt, egy olyan kapu, amelyen keresztül az ember egy másik hitvilágba lépve megragadhatja a másik ember hitét”.<sup>85</sup> A református Kodácsy Tamás írja: „Jellemzően a párbeszéd olyan résztvevőkkel folytatható eredményesen, akik saját vallási hagyományukban erősen állnak, és nem identitásuk keresésére, illetve megtalálására lépnek kapcsolatba más vallási kultúrákkal.”<sup>86</sup>

A Hare Krisna-mozgalom a vallásközi párbeszédben tevékeny szerepet vállal, többek között a rendszeresen szervezett *Létkérdés Konferenciák* által. Ezek a konferenciák lehetőséget teremtenek az

<sup>81</sup> NAGYPÁL Szabolcs: „Lelkiség és tekintet: Segítség a vallásközi párbeszédben” in: *Tekintettel – vallásközi segédkönyv*, szerk: Nagypál Szabolcs, (Budapest, L'Harmattan – Békés Gellért Ökumenikus Intézet, 2012.) 7. o.

<sup>82</sup> NAGYPÁL Szabolcs: „A vallásközi párbeszédre felkészülés erkölccsana”, *Theologiai Szemle* 55. új évf. 2. szám (2012.) 113. o.

<sup>83</sup> NAGYPÁL it. 113-118. o.

<sup>84</sup> KOVÁCS Ábrahám: „Különböző teológiai megközelítések más vallásokhoz” in: *Napkelettől napnyugatig – vallástörténeti tanulmányok I.* szerk: Nagy Antal (Budapest, LUX Kiadó, 1999.) 50. o.

<sup>85</sup> Uo.

<sup>86</sup> KODÁCSY Tamás: „A vallási pluralizmus református teológiai értelmezése” in: *Vallás: háború vagy béke?* (Budapest, Magyar Vallástudományi Társaság – L'Harmattan Kiadó, 2011. szerk: Banyár Magdolna) 90. o.

egyes vallások (felekezetek) hittudósai, a különböző tudományterületek, és a közélet képviselői számára a mindennapi életet, életmódot, a vallási gondolkodást és vallási praxist érintő témák megbeszélésére, a vélemények cseréjére. A konferenciák anyaga online felületen<sup>87</sup> bárki számára hozzáférhető, illetőleg szerkesztett változatban könyv formájában is kiadásra kerültek. Témánkhoz szorosan kapcsolódott a 2010-ben szervezett „Vallás: háború vagy béke?” című konferencia, melynek anyagát 2011-ben a Magyar Vallástudományi Társaság és az L'Harmattan Kiadó adta ki, Banyár Magdolna szerkesztésében.

### Záró gondolatok

Hans Küng írja: „Az ismeretátadás, a vita nem vezet a különböző vallások hagyományok egymással való kritikátlan keveredéséhez, hanem egymás kölcsönös megismeréséhez. Ez minden vallás számára gazdagodást jelent.”<sup>88</sup> A Hare Krisna-mozgalom megismerése, hagyományai és kegyességi praxisuk megértése elősegíti számos, a református hívek között is megjelenő kérdés tisztázását, a református dogmatika válaszainak keresését. Hallhatunk a gyülekezeti közösségeinkben reinkarnációról, jógáról, meditációról, vagy mantrázásról – mindezek a fogalmak megérdemlik, hogy eredeti helyükről, a hinduizmusból, illetőleg nyugati oldalról a Hare Krisna-mozgalom tanításaiból merítve értsük és értessük meg őket.

Körülnézve a hazai vallási palettán, láthatjuk azt is, hogy a Hare Krisna-mozgalom néhány évtizedes életútja rendkívül sikeresnek mondható. Van-e bármi, amit református egyházi gyakorlatunk tanulhat tőlük, vagy olyan nagy a különbség közöttünk, hogy nemcsak teológiánk, hanem mindennapi életünk sem találkozik egymással?

<sup>87</sup> forrás: <https://letkerdes.hu/archivum.html> (letöltés: 2024. 01. 04.) – az archívum 2021-ig tartalmazza a konferenciák anyagát.

<sup>88</sup> KÜNG, Hans, STIETENCRON, Heinrich von: *Párbeszéd a hinduizmusról* (Budapest, Palatinus Kiadó, 1999.) 12. o.

## Felhasznált irodalom

„Új vallási szubkultúrák az Egyesült Államokban”, kivonatos fordítás, *Mérleg*, 8. évf. 1. szám (1972) 70–83. o.

ANDORKA Rudolf: Vallásosság és egyházak a 20. században – fő tendenciák és nyitott problémák, *Info-Társadalomtudomány* 017. 1991.

BEYERHAUS, Peter: „A vallások teológiájának kérdése a protestantizmusban”, ford: Pákozdy László, *Theologiai Szemle*, 11. új évf. 7-8. szám, (1978.) 215-222. o.

BOGNÁR Bulcsú: „Társadalmi kirekesztettség és vallási értelemadás a modern társadalomban”, *Szociológiai Szemle*, 23. évf. 1. szám (2013.) 6-21. o.

BOSCH, David J.: *Paradigmaváltások a misszió teológiájában*, (Budapest, Harmat – PMTI, 2005.)

BÜTÖSI János: *Tévtanítások pergőtüzében*, (Budapest, Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, 1994.)

De ROSA, Guiseppe: *Vallások, szekták és a kereszténység*, (Budapest, Szent István Társulat Budapest, 1991. ISBN 963 360 625 3)

FARKAS Judit: *Arzsuna dilemmája* (Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézetet-PTE Néprajz-Kulturális Antropológiai Tanszék- L'Harmattan, 2009)

FEUER Mária: „Újabb adalékok a szekták pszichodinamikájához”, *Szociális Munka*, 16. évf. 2. szám, (2004.) 3-14. o.

FODOR Zsófia: „Vallásosság a posztmodern korban”, *Vallástudományi Szemle*, 11. évf. 2. szám (2015.) 9-22. o.

Gyilkos szekták, *Világesemények Dióhéjban*, 23. évfolyam, 1. szám (1979.) 4-7. o.

HÁMORI Balázs: „Az elvakultság ökonómiája”, *Közgazdasági Szemle*, 42. évfolyam 9. szám (1995.) 860-870. o.

KAMARÁS István: *Krisnások Magyarországon*, (Budapest, Iskolakultúra, 1998.)

KODÁCSY Tamás: „A vallási pluralizmus református teológiai értelmezése” in. *Vallás: háború vagy béke?* (Budapest, Magyar Vallástudományi Társaság – L'Harmattan Kiadó, 2011. szerk: Banyár Magdolna) 79-90. o.

KOVÁCS Ábrahám: „Eröss Lajos, Karl Barth és az összehasonlító vallásteológia. A buddhizmus és a kereszténység viszonya”, *Református Szemle*, 121. kötet 2021. 56-88. o.

KOVÁCS Ábrahám: „Karl Barth és a vallási pluralizmus”, *Theologiai Szemle* 55. új évf. 4. szám, (2012.) 204-213. o.

KOVÁCS Ábrahám: „Különböző teológiai megközelítések más vallásokhoz” in: *Napkelettől napnyugatig – vallástörténeti tanulmányok I.* szerk: Nagy Antal (Budapest, LUX Kiadó, 1999.) 34-53. o.

KÖBEL Szilvia: „Egyházak, vallásfelekezetek törvényes elismerése 1988/89-ben Magyarországon”, 2011. november 21. konferencia előadás

KÜNG, Hans, STIETENCRON, Heinrich von: *Párbeszéd a hinduizmusról* (Budapest, Palatinus Kiadó, 1999.)

LIVIU, Jitianu: „A kulturális anamnézis sodrása ellen” *Studia Theologia Transylvanica* 12. Supplementum (2009)

*Magyar református önismereti olvasókönyv* – Válogatás a XX. század első felének református teológiai irodalmából, szerk: Németh Pál (Budapest, Kálvin Kiadó 1997.)

MEZEI Andrea: „Szekta és egyház a rendszerváltás után”, *Társadalmi Szemle* 49. évf. 3. szám (1994.) 44-53. o.

NAGYPÁL Szabolcs: „A vallásközi párbeszédre felkészülés erkölctana”, *Theologiai Szemle* 55. új évf. 2. szám (2012.) 113-118. o.

NAGYPÁL Szabolcs: „Lelkiség és tekintet: Segítség a vallásközi párbeszédben” in: *Tekintettel – vallásközi segédkönyv*, szerk: Nagypál Szabolcs, (Budapest, L'Harmattan – Békés Gellért Ökumenikus Intézet, 2012.) 7. o

ÖKUMENIKUS Tanulmányi Központ *Minden vallás egyház? – Tájékozódás a mai vallási pluralizmusban*, az Ökumenikus Tanulmányi Központ kiadványa, Budapest, 1996.

PATSCH Ferenc: „Fordulat a vallásokhoz fűződő viszonyban”, *Vigília* 88. évf. 9. szám (2015.) 661-669. o.

ROBBINS, Thomas: „Az új vallási mozgalmak és a társadalom: elméletek és magyarázatok”, *Replika*, 21-22. szám, 1996.05.01. 173-208. o. ford: Molnár Attila

SOMOGYI János – BLASSZAUER Béla: „A szekták új hulláma az Egyesült Államokban I. rész”, *Világosság*, 20. évf. 5. szám (1979.) 311-315. o.

SOMOGYI János: „A szekták új hulláma az Egyesült Államokban II. rész”, *Világosság* 20. évf. 7. szám (1979.) 398-405. o.

SÜLE Ferenc: „A szektaképződés néhány mélylélektani vonatkozása”, megjelent: *Szekták – új vallási jelenségek* szerk: Lugosi Ágnes, Lugosi Győző (Budapest, Pannonica Kiadó, 1998.) 87-104. o.

SZÁSZ Dániel-SZILCZL Dóra: „Az új vallási mozgalmakról”, *Valóság*, 39. évf. 5. szám (1996.) 84-92. o.

SZENTPÉTERY Péter: „Hol a határ? Egyház, szekta, kultusz, álvallás, valláspótlék”, *Credo Evangélikus Műhely*, 2. évf. 1-2. szám (1996.) 85-91. o.

SZIGETI Jenő: „A közös keresztyén tradíció szektás elszíneződései”, *Theologiai Szemle* 21. új évf. 5-6. szám (1978.) 147-150. o.

SZIGETI Jenő: „Öngyilkosság – Krisztus nevében?” *Theologiai Szemle*, 22. új évf. 1-6. szám (1979.) 47-49. o.

TOMKA Miklós: „A szekularizációs hipotézis”, *Szociológia* (? évf.) 1989/2. szám 109-125. o.

ZULEHNER, Paul M.: Igen a vallásra – nem az egyházra? in: *Az egyház a 21. században*, szerk: Manfred Kock, ford: Szabó Csaba (Budapest, Kálvin Kiadó, 2004.)